

De vergrijzing

Over vijftig jaar telt Nederland naar schatting evenveel inwoners als nu, maar de samenstelling van de bevolking zal heel anders zijn. Momenteel behoort van de ca. 14,4 mln. inwoners ongeveer één op de negen tot de groep bejaarden (ouder dan 65 jaar); in 2030 zal dit naar schatting één op de vijf zijn. Daarentegen daalt het aantal jeugdigen onder de bevolking (jonger dan 20 jaar) van ongeveer 4,3 mln. nu tot ca. 2,9 mln. tegen die tijd 1). Er is niet veel fantasie voor nodig om zich voor te stellen dat een dergelijke demografische ontwikkeling nogal wat economische en sociale gevolgen kan hebben en het is alleen maar verstandig om daar nu al rekening mee te houden. Want in tegenstelling tot vele andere ontwikkelingen die de economie min of meer „overvallen”, komt de demografische verschuiving niet onverwacht; er is voldoende tijd om zich op de gevolgen ervan voor te bereiden.

Een van de eerste dingen waar men aan denkt als het gaat om de „vergrijzing” van de bevolking, is of de AOW en de pensioenen over vijftig jaar nog betaalbaar zullen zijn. Het is niet moeilijk in te zien dat een bijna-verdubbeling van het aantal AOW-gerechtigden op een kleiner wordende beroepsbevolking bij het huidige financieringsstelsel van de AOW (het z.g. omslagstelsel) of een verdubbeling van de premies of een halvering van de uitkeringen tot gevolg zal moeten hebben 2). De uitkeringen op een bepaald tijdstip worden immers „omgeslagen” over het premieplichtige inkomen op dat zelfde tijdstip. Er vindt een inkomensoverdracht plaats van jongere generaties die aan het arbeidsproces deelnemen, naar oudere die uitgewerkt zijn. Daarbij wordt er impliciet op vertrouwd, dat degenen die nu betalen, tegen de tijd dat zij AOW-gerechtigd zijn, naar rato zullen ontvangen. Maar of dit werkelijk zo zal zijn, valt te bezien, want de solidariteit tussen generaties gaat steeds zwaarder wegen naarmate de verhouding tussen het aantal betalende en het aantal ontvangers verslechtert. En als de toekomstige generatie niet meer bereid zou zijn de extra zware lasten van dat moment op te brengen, ontbreekt het de premieplichtigen van nu aan contractueel vastgelegde „rechten” waarop zij zich kunnen beroepen. Zij zijn afhankelijk van de welwillendheid van anderen, en dat is in het algemeen niet de gunstigste positie om in te verkeren. Daarom zouden die „rechten” geleidelijk aan moeten worden opgebouwd en zou het huidige omslagstelsel vervangen moeten worden door een of ander stelsel waarin fondsvorming plaatsvindt. Daar moet nu al mee worden begonnen, want hoe langer men wacht, hoe moeilijker de financiering zal zijn.

Niet alleen de AOW, ook andere sociale-zekerheidsuitkeringen, zoals de AAW/WAO, zullen bij ongewijzigd beleid als gevolg van demografische factoren toenemen, terwijl b.v. de kinderbijslag kan afnemen. Hetzelfde geldt voor een groot aantal overheidsprogramma's buiten de sociale zekerheid. Duidelijke voorbeelden zijn de vermindering van de uitgaven voor onderwijs en de stijging van de uitgaven voor gezondheidszorg. Het Sociaal en Cultureel Planbureau heeft onlangs berekend dat uitgaande van de lage variant van de CBS-bevolkingsprognose, demografische factoren het totaal van de collectieve uitgaven met 12% zullen doen toenemen, en uitgaande van de hoge variant met 26% 3). Dit komt overeen met een jaarlijkse uitgavenstijging – c.q. verzwaring van de collectieve-lastendruk – van 0,2 à 0,4%. Daarbij moet worden beseft dat dit het saldo is van veel grotere verschuivingen binnen en tussen de verschillende sectoren van overheidszorg. Verschuivingen waarvoor een grotere flexibiliteit in de collectieve sector nodig is dan nu meestal aan de dag wordt gelegd. Denk alleen maar aan de moeite die het zal kosten om veel te groot opgezette onderwijsvoorzieningen af te slanken.

Behalve voor de verdeling van goederen en diensten over (groepen van) de bevolking, zal de vergrijzing ongetwijfeld ook gevolgen hebben voor de productie van goederen en

diensten. In de psychologie wordt de leeftijd tussen dertig en veertig veelal als de meest produktieve periode van een mensenleven beschouwd 4). Daaruit zou men kunnen afleiden dat het ouder worden van de bevolking gepaard gaat met een daling van de gemiddelde produktiviteit en een afname van het tempo van de economische groei. In een overzichtsartikel over de „economics of aging” komen Clark, Kreps en Spengler evenwel tot de conclusie dat een significant verband tussen leeftijd en produktiviteit moeilijk te ontdekken valt en dat het sterk afhangt van de aard van het werk 5). Wel lijkt het me aannemelijk dat er een relatie is tussen de gemiddelde leeftijd en het tempo van economische vernieuwing. Nieuwre lichten op de arbeidsmarkt zullen meer vertrouwd zijn met nieuwe technologieën waardoor deze sneller ingang zullen kunnen vinden. Ook het onderzoek naar startende ondernemingen wijst uit dat de gemiddelde starter een betrekkelijk lage leeftijd (jonger dan 35 jaar) heeft. In het algemeen is te verwachten dat ouderen minder geneigd zullen zijn risico te lopen voor en investeringen te doen ten behoeve van hun (verdere) loopbaan, omdat de nog resterende actieve periode, waarin de investering kan worden terugverdiend, korter is en het rendement op de investering dienovereenkomstig lager. Om dezelfde reden blijkt de mobiliteit met de leeftijd te dalen. Zo zou een veroudering van de bevolking tot een vermindering van de economische vernieuwing kunnen leiden waardoor het tempo van de economische groei wordt aangetast.

In het algemeen wordt er ook een verband aangenomen tussen leeftijd en besparingen. Volgens de „life cycle”-hypothese van Ando en Modigliani variëren individuen (of huishoudens) hun consumptie- en spaarwedrag met hun leeftijd om tot een optimaal bestedingspatroon over de levenscyclus te komen 6). Na een periode van kapitaalaccumulatie wanneer het inkomen zich op het hoogste niveau bevindt (gewoonlijk tussen de 45- en 55-jarige leeftijd), vindt er op latere leeftijd weer ontsparing plaats. Bij een vergrijzende bevolking zou de macro-economische spaarquote dus kunnen dalen. Het is echter niet op voorhand te zeggen of dit gunstig of ongunstig is voor het tempo van de economische groei, want zowel te veel als te weinig sparen kan de economie van haar optimale groeipad afbrengen.

Natuurlijk zijn er nog allerlei andere invloeden van de demografische ontwikkeling op de economie die hier niet ter sprake zijn gekomen. Naar volledigheid is hier geenszins gestreefd. Het gaat mij er alleen om er de aandacht op te vestigen dat de demografische ontwikkeling de economie voor aanpassingsproblemen stelt waarop tijdig een antwoord moet worden gevonden. Voorkomen moet worden dat met de economie hetzelfde gebeurt als met sommige ouderen die bij hun pensionering moeten constateren dat zij „plotseling in een gat vallen” en dat zij niets hebben gedaan om de overgang geleidelijker te laten verlopen, hoewel die overgang lang van te voren was te voorzien.

L. van der Geest

1) Schattingen volgens de lage variant van de CBS-bevolkingsprognose 1980.

2) Zie hierover ook F.A.J. van den Bosch, P.J.C. van Eekelen en C. Petersen, De toekomst van de AOW: verdubbeling van de premies of halvering van de uitkeringen?, *ESB*, 16 november 1983.

3) Sociaal en Cultureel Planbureau, *Collectieve uitgaven en demografische ontwikkeling, 1970 – 2030*, SCP-cahier 38, Rijswijk, 1984.

4) Zie b.v. Bernard Lievegoed, *De levensloop van de mens*, Lemniscaat, Rotterdam, 12e druk, 1982.

5) R. Clark, J. Kreps en J. Spengler, Economics of aging: a survey, *Journal of Economic Literature*, vol. XVI, september 1978.

6) A. Ando en F. Modigliani, The „life cycle” hypothesis of saving: aggregate implications and tests, *American Economic Review*, vol. 53, maart 1963.